

ществ, планировании, которое целесообразно рассмотреть в стратегическом и тактическом аспектах. Стратегическое планирование конкурентоспособности предусматривает разработку пакета стратегий развития предприятия, которые дают возможность обеспечивать ожидаемые результаты во всех сферах и занять стойкие позиции на рынке.

Ключевые слова: планирование конкурентоспособностью, стратегическое планирование, машиностроительное предприятие.

Romanko O.P. Strages technology strategic planning of the machine building

The competitiveness management of the machine- building enterprise requires assessment, goal – oriented formation of the competitive advantages, and planning that should be viewed in strategic and tactic aspects. The strategic planning of the competitiveness provides a set of strategies of the enterprise's development that allow to secure expected results in all spheres and to take fixed positions at the market.

Keywords: planning of competitiveness; machine- building enterprises; planning.

УДК 332.72:33+318.42

Аспір. О.Я. Савчин – Львівська КА

ЗЕМЕЛЬНА РЕНТА ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ: РЕТРОСПЕКТИВА І СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ

Досліджено еволюцію поглядів представників різних економічних шкіл на земельну ренту як економічну категорію, що дало змогу уточнити її сутність. Перспективним напрямом подальших наукових розвідок у цьому напрямі є дослідження методики оцінювання землі, що дасть змогу визначати ціну землі, яка необхідна для здійснення її купівлі-продажу, оренди, обміну чи іпотеки.

Ключові слова: ринок землі, земельна рента, школи економічної теорії.

Вступ. Поширення ринкових відносин в українській економіці зумовило проведення земельної реформи. У сучасних умовах господарювання земля стає предметом купівлі-продажу, тобто товаром на ринку земельних ресурсів. Внаслідок реалізації власності на землю формується особливий вид доходу, який називають земельною рентою.

Вагомий внесок у розвиток теорії земельної ренти зробили такі відомі економісти, як А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, В. Лаунхардт, М. Туган-Барановський, А. Маршал, В. Петі, А. Тюрго та ін. Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. економічна наука приділяє значну увагу дослідженню ринку землі і, зокрема, земельної ренти у перехідних економіках. З-поміж вітчизняних вчених цю проблему досліджували А. Даниленко, С. Добряк, І. Колесник, Є. Майовець, В. Месель-Веселяк, В. Новаковський, І. Михасюк, Л. Паламарчук, П. Саблук, В. Трегобчук, А. Третяк, М. Федоров, М. Юрчишин та інші економісти. Проте, досі серед науковців триває дискусія з приводу сутності земельної ренти.

Мета дослідження полягає в розкритті сутності поняття "земельна рента" у сучасних умовах розвитку національної економіки з урахуванням загальновідомих означень цієї категорії представників різних шкіл економічної теорії.

Виклад основного матеріалу. Рента (нім. *Rente*, фр. *Rente*, від лат. *redo* – повертаю, сплачую) – особливий вид стабільного доходу, отриманого від капіталу, землі, майна, цінних паперів тощо, не пов'язаного з під-

приємницькою діяльністю. Рента існує в різних формах. Так, землевласники отримують земельну ренту, основні форми якої – диференціальна, абсолютна, монополярна; власники корисних копалин – ренту за особливі умови їх використання; домовласники – за приміщення у престижних і вигідних районах міста та ін. [1, с. 195]. У процесі історичного розвитку рента стала сприйматися як стабільний нетрудовий дохід, який отримують від реалізації засобів виробництва з обмеженою пропозицією.

Першими зробили спробу пояснити механізм утворення земельної ренти класики політичної економії В. Петі, А. Сміт, Д. Рікардо. В. Петі у своїй книзі "Трактат про податки та збори" пише, що землероб, який обробляє землю "...із збіжжя відрахує зерно, витрачене ним для сівби, а також усе те, яке він спожив і віддав іншим в обмін на одяг і для задоволення своїх потреб, то залишок хліба становить природну й справжню земельну ренту цього року; і середнє з семи років або, точніше, з того ряду років, протягом яких недороди чергуються з урожаєм, дасть у вигляді зернового хліба звичайну ренту" [2, с. 31]. Отже, земельну ренту він ототожнював з додатковою вартістю. Петі виділив такі групи рентотвірних чинників: рівень цін на сільськогосподарську продукцію; природну й економічну родючість землі; місце розташування земельної ділянки.

А. Сміт та Д. Рікардо намагалися пояснити механізм утворення земельної ренти, виходячи із законів розвитку товарного виробництва. Але їм вдалося науково обґрунтувати лише механізм утворення диференційованої земельної ренти. Щодо абсолютної земельної ренти, то механізм її утворення дещо виходить за межі товарних відносин і пов'язаний виключно з механізмом реалізації нетрудової приватної власності на землю. А тому пояснити її утворення виключно на основі товарних відносин вони не змогли.

А. Сміт у праці "Дослідження про природу і причини багатства народів" під земельною рентою пропонує розуміти дохід, який одержує землевласник із землі. Він виділяє ті ж рентотвірні чинники, що й В. Петі та стверджує, що величина ренти значною мірою залежить від вкладання праці та капіталу у землю.

Д. Рікардо у праці "Начала економічної теорії та оподаткування" стверджує, що рента становить ту частку "продукту землі, яка виплачується землевласнику за користування первинними і незруйнованими силами ґрунту" [2, с. 32]. Ми ж не погоджуємося з таким твердженням, оскільки практика показує, що "сили ґрунту" постійно змінюються. Так, за умови ефективного вкладання у землю праці та капіталу вони покращуються, і навпаки, внаслідок не раціонального землекористування – погіршуються. Учений визнавав існування тільки диференціальної ренти І, оскільки стверджував, що величину земельної ренти визначають лише природна родючість та місце розташування земельної ділянки. Д. Рікардо наголошував на тому, що земельну ренту можна отримати тільки на кращих земельних ділянках, тоді як на гірших землях ренти взагалі немає.

Фізіократ А. Тюрго вважає землю та отриманий з неї чистий прибуток єдиним джерелом багатства нації, він стверджує, що "не існує і не може існувати іншого доходу, крім чистого прибутку землі" [3, с. 157]. Разом з тим,

учений визнає існування диференціальної ренти II, оскільки зазначає, що на її величину впливає вкладання у землю праці та капіталу.

К. Маркс також ґрунтовно вивчав рентні відносини і поряд з диференціальною рентою, зробив успішну спробу пояснити механізм утворення абсолютної ренти, використовуючи при цьому закон вартості. Він звернув увагу на те, що основною причиною утворення земельної ренти є монополія приватної власності на землю: "власність на землю сама створила ренту" [4, с. 768]. Але з погляду дії закону вартості абсолютна рента, на його розсуд, може утворюватися лише за умови, коли органічна будова капіталу в сільському господарстві нижча від середньогалузевої органічної будови промислового капіталу. Це твердження спричинило дискусію в 70-х роках XX ст., коли у високорозвинених індустріальних країнах органічна будова капіталу в сільському господарстві зрівнялась, а то й стала вищою від середньогалузевої будови промислового капіталу. Одні економісти вважали, що за цих умов абсолютна рента зникає при збереженні її причини, інші – що вона існує, оскільки існує монополія приватної власності на землю. А щодо органічної будови, то, за відповідного перерахунку, вона і надалі залишається нижчою, ніж у промисловості.

К. Маркс виділив такі рентотвірні чинники, як природна родючість землі, місце розташування земельної ділянки, рівень цін на сільськогосподарську продукцію та економічна родючість ґрунту, отже, виокремив диференціальну ренту I та диференціальну ренту II.

Вагомий внесок у розвиток теорії земельної ренти зробив Йоганн Генріх Фон Тюнен та його послідовник Вільгельм Лаунхардт. Фон Тюнен у праці "Ізольована держава" стверджує, що визначальним чинником, який характеризує ренту, є місце розташування земельної ділянки. Родючість землі в ізольованій державі він вважає однаковою. Він упевнений, що чим далі розташована земельна ділянка від ринку збуту, тим меншою буде земельна рента. Вільгельм Лаунхардт вивів "рентну функцію" [5, с. 110], яка дає змогу обчислити величину ренти залежно від місця розташування земельної ділянки, яку він описує так:

$$R = y \cdot (P - P_0) - y \cdot f \cdot z, \quad (1)$$

де: R – рента за 1 акр землі; y – урожай з 1 акра землі; P – фіксована ринкова ціна продукції; P_0 – витрати на виробництво продукції; f – транспортний тариф за одиницю відстані; z – відстань до ринку.

Чільне місце теорія земельної ренти посідає у спадщині українського економіста М. Туган-Барановського. У своїй праці з політичної економії він пише, що тривалий час, коли людей на землі було мало, а землі вистачало всім, земля була доступною для всіх товаровиробників безплатно. Люди освоювали землю, обробляли її і всі затрати праці враховували до вартості виробленої продукції [6, с. 194-197]. Але згодом, коли людей стало більше, і зростала потреба у виробництві сільськогосподарської продукції, земля ставала дефіцитом, який потрібно розподіляти серед виробників цієї продукції. Розпочинаються конфлікти економічних інтересів, що ведуть до виникнення трудового права на землю, яке є основою земельної ренти. Ренту М. Туган-

Барановський розглядав як "нетрудовий дохід, який впливає з користування стійкими корисними властивостями землі".

Незважаючи на те, що питання земельної ренти розглянуто у багатьох працях, досі воно залишається недостатньо вирішеним та полемічним. Над вирішенням цього питання працюють такі сучасні вітчизняні науковці, як І. Малий, В. Кушнір, І. Михасюк, А. Третяк, С. Будаговська, О. Кілієвич, С. Кручок, С. Мочерний та інші.

С. Кручок стверджує, що "земельна рента являє собою дохід землевласника, в якому реалізується власність на землю" [7, с. 54]. Він виділяє абсолютну та диференціальну ренту і зазначає, що земельна рента є сумою цих двох видів ренти. Визначальними рентотвірними чинниками С. Кручок вважає: ціни на сільськогосподарську продукцію; природну та економічну родючість ґрунту; місце розташування земельної ділянки; інтенсифікацію виробництва.

І. Малий вважає основним джерелом утворення ренти приватну власність на землю і стверджує, що саме лише володіння землею гарантує її власнику "дожиттєвий дохід" [5, с. 105]. З таким твердженням не можна погодитися, оскільки приватна власність обмежує вільний доступ сільськогосподарських виробників до землі, яка є основним засобом виробництва цієї продукції. Цей доступ може відкритися лише в тому випадку, коли землевласник за певну плату, в основі якої лежить земельна рента, дасть дозвіл на її використання.

Цих поглядів дотримується С. Мочерний, який стверджує, що земельна рента є "формою економічної реалізації власності на землю" та дає, на наш погляд, найповніше трактування цієї категорії. Він вважає, що земельна рента означає "відносини економічної власності між власниками землі, суб'єктами господарювання та найманими працівниками з приводу самого процесу праці та привласнення його результатів у різних сферах суспільного відтворення" [8, с. 430]. С. Мочерний виділяє три форми ренти, а саме: диференціальну, абсолютну та монопольну. Диференціальну він поділяє на диференціальну ренту І та диференціальну ренту ІІ. Причиною виникнення диференціальної ренти І, на його думку, є природна родючість та місце розташування земельної ділянки. Диференціальна рента ІІ, стверджує С. Мочерний, утворюється внаслідок інтенсивного ведення господарства, тобто економічної родючості ґрунту. Причиною виникнення абсолютної ренти він вважає монополію приватної власності на землю. Монопольна рента, за словами ученого, виникає на землях, розміщених в особливих ґрунтово-кліматичних зонах, які придатні для вирощування екзотичних фруктів.

Заслуговує на увагу визначення ренти, яке дає І. Михасюк. За його словами "рента, як економічне явище – це постійно отримувана частка доходу з капіталу, майна чи землі, що не залежить від підприємницької діяльності власника. Земельна рента є однією з форм розподілу створеного національного доходу" [9, с. 138]. Важливим чинником, що визначає величину земельної ренти учений вважає місце розташування земельної ділянки. Стверджує, що близькість до центру міста і рідкісність землі та будівель, що на ній розміщені, формує монопольну земельну ренту.

Деякі сучасні науковці [10, с. 156; 11, с. 131] стверджують, що земельна рента та орендна плата – одне й те саме. Проте ми не поділяємо такої думки, оскільки вважаємо, що земельна рента є економічно основою орендної плати, а не дорівнює їй. На наш погляд, земельна рента – це особливий вид стабільного доходу від економічної реалізації власності на землю.

Висновки. Отже, на підставі досліджень еволюції поглядів на земельну ренту представників різних економічних шкіл можна конкретизувати це поняття. Земельна рента – це економічна категорія, що виражає особливий вид стабільного доходу від реалізації власності на землю. Однак питання земельної ренти досі залишається надзвичайно складним і актуальним. Його вирішення дасть змогу вирішити проблему спаду сільськогосподарського виробництва та покращення існуючого стану економіки загалом.

Перспективним напрямом подальших наукових розвідок у цьому напрямі є дослідження методики оцінювання землі, що дасть змогу визначати ціну землі, яка необхідна для здійснення її купівлі-продажу, оренди, обміну чи іпотеки.

Література

1. **Економічна** енциклопедія. – У 3-ох томах / Редкол. : відп. ред. С.В. Мочерний та ін. – К. : Вид. центр "Академія". – 2002. – Т. 3. – 952 с.
2. **Антология** экономической классики. – М. : МП "Эконом-ключ", 1973. – 418 с.
3. **Тюрго А.Р.** Избранные экономические произведения / А.Р. Тюрго. – М. : Изд-во "Соцэкгиз", 1961. – 198 с.
4. **Маркс К.** Капитал / К. Маркс. – М., 1995. – Т. III. – 932 с.
5. **Малий І.Й.** Теорія розподілу суспільного продукту : монографія / І.Й. Малий. – К. : Вид-во КНЕУ, 2000. – 248 с.
6. **Туган-Барановський М.** Політична економія. Курс популярний / М. Туган-Барановський. – К. : Вид-во "Наук. думка", 1994. – С. 194-197.
7. **Кручок С.І.** Іпотечне кредитування: європейська практика та перспективи розвитку в Україні / С.І. Кручок. – К. : Вид-во "Урожай", 2003. – 208 с.
8. **Мочерний С.В.** Політична економія / С.В. Мочерний. – К. : Вид-во "Знання-Прес", 2002. – 687 с.
9. **Михасюк І.** Регулювання земельних відносин : монографія / І. Михасюк, Б. Косович. – Львів : Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 264 с.
10. **Будаговська С.** Мікроекономіка і макроекономіка / С. Будаговська, О. Кілієвич. – К. : Вид-во "Основи", 1998. – 517 с.
11. **Третяк А.М.** Економіка землекористування та землепорядкування : навч. посібн. / А.М. Третяк. – К. : ТОВ ЦЗРУ, 2004. – 524 с.

Савчин О.Я. Земельная рента как экономическая категория: ретроспектива и современные взгляды

Исследована эволюция взглядов представителей разных экономических школ на земельную ренту как экономическую категорию, что дало возможность уточнить ее сущность. Перспективным направлением последующих научных разведок в этом направлении является исследование методики оценивания земли, которая даст возможность определять цену земли, которая необходима для осуществления ее купли-продажи, аренды, обмена или ипотеки.

Ключевые слова: рынок земли, земельная рента, школы экономической теории.

Savchyn O.Ya. Land rent as the economic category: retrospective and modern views

The evolution of views of different economic schools of land rent was investigated as an economic category, which gave possibility to clarify its essence. Perspective direction of subsequent scientific secret services in this direction is research of method of evaluation

of earth, which will enable to determine the cost of earth, which is needed for realization of its buy-sale, lease, exchange or mortgage.

Keywords: land market, land rent, schools of economics.

УДК 336.22:336.71

Здобувач О.Г. Сербина – Львівська КА

ВПЛИВ ОПОДАТКУВАННЯ НА ДОХІДНІСТЬ І НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Комплексно розкрито вплив оподаткування на діяльність банків, доходи бюджету та економіку загалом через зміну ціни банківських продуктів та їх доступності. Критично переглянуто аргументи "за" і "проти" збільшення податкового навантаження на банківську діяльність. Виокремлено основні функції оподаткування банків та подано рекомендації щодо його вдосконалення.

Вступ. На прибутковість банківських установ вагомий вплив справляють податки і тому ефективне податкове регулювання банківської діяльності має значення як для розвитку банківництва, так і всієї національної економіки. На наш погляд, для вітчизняного банківництва цей аналіз є важливим з двох головних причин: недостатньою науковою розробкою та обґрунтуванням податкового механізму регулювання банківської діяльності; зростаючою роллю комерційних банківських установ у ринковому реформуванні та розвитку економіки. Вагомим є і те, що податкову політику у банківництві країни здійснює не центральний банк, а урядова податкова служба, що також потребує гармонізації між монетарною і фіскальною політиками.

Проблему податкового регулювання банківської діяльності економісти досліджують від часу виникнення банківської системи. Значний внесок у розробку теорії податкового регулювання доходів банків здійснили А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс, Дж. Мілль, А. Гікс, Дж. Кейнс та ін. Актуальною проблема податкового регулювання підприємницької діяльності є і в Україні, де її активно досліджують А. Крисоватий, А. Соколовська, А. Маглаперідзе, О. Онисько, В. Онищенко, Т. Рева, В. Сердюк, Л. Чернелевський та ін. Однак у вітчизняній економічній науці проблему податкового регулювання банківської діяльності досліджено ще недостатньо. Зокрема немає жодного монографічного і дисертаційного дослідження, де було б комплексно проаналізовано вплив податкових інструментів на депозитну, кредитну й інвестиційну діяльність банку та доходи від неї у господарській системі України. Існує потреба використання податкового регулювання для оптимізації банківських кредитних та інвестиційних ресурсів у пріоритетних галузях національної економіки України. Все це зумовило вибір теми статті, обґрунтування її мети та завдань.

Постановка завдання. У зв'язку із викладеним, метою цього дослідження є визначити вплив оподаткування на дохідність і напрями розвитку банківської діяльності. Для досягнення цієї мети також ставиться завдання розглянути основні методи і підходи до визначення прибутковості банківської діяльності та впливу податків на неї. Поряд з цим необхідно визначити особливості формування прибутку банків та його оподаткування. Врешті,